

УДК 37.013.73

Р.В. ВАСИЛЬЧЕНКО

СВІТОГЛЯДНА КУЛЬТУРА: ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Васильченко Руслан Володимирович – канд. філос. н., ст. викладач кафедри соціально-правових дисциплін Академії внутрішніх військ МВС України (м. Харків).

Статтю присвячено дослідженню світоглядної культури як теоретичного конструкту та емпіричної заданості. Доводиться, що саме з позицій філософії освіти можна подолати фрагментарність у дослідженні проблем формування світогляду сучасної людини та визначити нові вимоги щодо організації освітньої діяльності для формування світоглядної культури у добу глобалізації.

Ключові слова: світоглядна культура, світоглядна культура у добу глобалізації, освіта, глобалізація.

Статья посвящена исследованию мировоззренческой культуры как теоретической конструкции и эмпирической заданности. Доказывается, что именно с позиций философии образования можно преодолеть фрагментарность при исследовании проблем формирования мировоззрения современного человека и определить новые требования к принципам организации образовательной деятельности при формировании мировоззренческой культуры в эпоху глобализации.

Ключевые слова: мировоззренческая культура, мировоззренческая культура в эпоху глобализации, образование, глобализация.

This article is devoted to the research of world out-look culture as a theoretical construction and empirical task. It is proved that just from the positions of education philosophy it is possible to overcome fragmentary during researching the problems of modern person world out-look forming, and to define new demands to the principals of educational activity organization during world out-look forming in the epoch of globalization.

Key words: world out-look culture, world out-look culture in the globalization epoch, education, globalization.

© Р.В. Васильченко, 2012

Постановка проблеми. Різноманітні кризові явища, що поширюються і загострюються в усіх сферах суспільного життя під впливом процесів глобалізації, є свідченням кризи людини та суспільства загалом, їхніх ціннісних орієнтацій та моральних норм, свідченням неспроможності сучасної людини дати адекватні відповіді на виклики глобалізації, ґрунтуючись на попередніх світоглядних засадах. Саме тому виключно актуальною в теоретичному і практичному аспектах є проблема формування нової світоглядної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема світоглядної культури при всій своїй значущості в добу глобалізації ще не стала самостійним предметом філософсько-освітніх досліджень. Навіть сам теоретичний конструкт світоглядної культури залишається ще недостатньо розробленим. Увага дослідників переважно обмежується або загальнофілософськими розвідками щодо взаємодії культури і особистості у контексті дослідження інших філософських проблем (М.Абаньяно, Т.Адуло, Л.Баткін, В.Біблер, М.Бердяєв, Є.Бистрицький, О.Больнов, М.Гайдеггер, Й.Гейзінга, Дж.Дьюї, О.Золотухіна – Аболіна, В.Іванов, М.Каган, С.Кримський, В.Лозовой, В.Малахов, М.Мамардашвілі, Г.Марсель, А.Моль, Х.Ортега – і-Гассет, В.Табачковський, Ч.Тейлор, А.Швейцер, В.Шинкарук, Л.Шестов, К.Ясперс та інші), або спеціально науковими дослідженнями окремих аспектів формування світоглядної культури особистості (Л.Божович, Л.Виготський, Дридзе, В.Зінченко, С.Клімов, О.Леонтєв, Д.Леонтєв, А.Петровський, В.Петровський, К.Платонов, С.Рубінштейн, Теплов, А.Толстих та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз трансформацій та перспектив розвитку світоглядної культури з позицій філософії освіти дозволить подолати фрагментарність у дослідженні проблем формування світогляду сучасної людини і залучення цих досліджень до сучасного соціокультурного контексту, що й дозволить виявити ті світоглядні запити до освіти, що виникають у добу глобалізації. У свою чергу, вирішення цих проблем і передбачає розробку та застосування такого теоретичного конструкту, як «світоглядна культура у добу глобалізації».

Слід зауважити, що виділення світоглядної культури як самостійної складової у системі загальної культури людини і суспільства є достатньо умовним, але водночас і теоретично виправданим та затребуваним. Затребуваність теоретичного конструкту світоглядної культури ми вбачаємо в тому, що він дозволяє осмислити світогляд людини і суспільства в їхній цілісності і взаємозв'язку, якості та змістовності, функціональних взаємозв'язках із іншими підсистемами загальної культури людини і суспільства, загальної культури у цілому, тим самим виявити конструктивний чи деструктивний потенціал того чи іншого ідеального типу світогляду для розвитку людини, суспільства, цивілізації.

Безперечно, проблему формування світоглядної культури можна розглядати на макро-, мезо- і мікрорівнях. Але на кожному з них можна виділити власний, специфічний філософсько-освітній аспект. У рамках нашої статті ми обмежимося мікрорівнем дослідження, зосередивши увагу на проблемі формування світоглядної культури особистості, зберігаючи при цьому в полі зору й інші

рівні як той соціокультурний горизонт, який є теоретично необхідним для визначення специфіки світоглядної культури і її формування у добу глобалізації.

Але перш ніж перейти до змістовного аналізу проблеми формування світоглядної культури у добу глобалізації, слід не тільки визначити вихідні теоретико-методологічні позиції, але й конкретизувати сенс поняття «світоглядна культура» у певному визначенні.

«Світоглядна культура – це вінець, що завершує формування цілісного світогляду особистості, спосіб внутрішнього впорядкування взаємозв'язків індивідуального та соціального суб'єктів. Вона передбачає системну організацію внутрішнього світу особистості, орієнтацій людини в природному і соціальному середовищі, майбутні зміни на основі розкриття об'єктивних законів буття. Світоглядна культура містить у собі такі складові, як комплекс знань про природу, суспільство і людину, метод мислення, що ґрунтується на використанні цих знань, світоглядні цінності і світоглядну активність особистості. Спираючись на потяг особистості до самостійного пошуку істини, на її навички розв'язання суперечностей у внутрішньому світі, на здатність до теоретичного мислення і логічного аналізу, світоглядна культура обдаровує людину «привілеєм богів» - свободою» [1, с. 126].

Безумовно, дане визначення не є досконалим і у ньому жодним чином не відображена специфіка світоглядної культури у добу глобалізації, але його можна використати як певну теоретичну передумову для подальшої розробки теоретичного конструкту світоглядної культури в добу глобалізації.

Щодо цілісності світогляду, то більшість дослідників сходяться в тому, що саме її можна вважати найважливішим показником світоглядної культури людини. Показовим у цьому відношенні є міркування К. Ясперса. Він пише: «Світогляд – це не лише знання, він розкривається в оцінках, облаштуванні життя, долі, у пережитій ієрархії цінностей. Або ж, передаючи це іншими словами, і те й те: коли ми ведемо мову про світогляди, маємо на увазі ідеї, останнє і всеціле в людині, тобто суб'єктивно як переживання, зусилля, спосіб міркувань, а об'єктивно – як предметно сформований світ» [5, с. 13]. Відповідь на це запитання і криється у розуміння світогляду як духовно-практичної форми освоєння світу, у визнанні його життєдіяльного виміру. Але світорозуміння не може замінити собою і емоційне переживання світу в світовідчутті. Наприклад, розуміння того, що у калюжі на дорозі відображається небо і які фізичні або соціальні закони уможливають це відображення, не визначає того, що насамперед бачить людина – брудну калюжу певних глибини і розміру, недбалість дорожніх служб, безлад у державі або красу синяви неба, що відображається у калюжі. Соціологічні дослідження, зокрема ті, які проводились в Україні, свідчать, що загальна кількість оптимістів і песимістів серед респондентів залишається відносно константною незалежно від того, в якій період суспільного життя – кризовий або благоприємний проводилось дослідження.

Саме наявність такого синтезу і уможливило виконання світоглядом його найважливіших життєво орієнтаційних функцій, таких як: 1) допомога людині орієнтуватися у навколишньому світі; 2) віднаходити у ньому горизонти загальних значень, що визначають перспективи і межі особистісного самовдосконалення – суспільно значущі цілі, сфери і форми самореалізації (зокрема і професійної), тобто значуще для себе і для інших, значущих інших; 3) визначати свій загальний життєвий план, пріоритети, напрям і характер своєї життєвої самореалізації. Здатність світогляду реалізовувати ці життєво орієнтаційні функції теж може бути сприйнята як показник світоглядної культури особистості.

Ще один момент, який необхідно враховувати при обміркуванні проблеми цілісності світогляду як показника світоглядної культури особистості, – це те, що в індивідуальному світогляді інтегруються й усі структури, які відповідають за здійснення регулятивної функції. До них слід за І.О. Мартинюком і Н.І. Соболевою віднести такі:

«1. Оцінно-пояснювальний рівень (оцінка усього, що відображається в світоглядній свідомості суб'єкта; свідомо визначена особистістю рушійна сила її життєдіяльності, яка служить мірилом відношення людини до цінностей, норм, очікувань і вимог суспільства і є ідеальним самовиправданням її вчинків).

2. Інтегративно-орієнтаційний рівень (об'єднання і впорядкування всього того, що представлено у світоглядній свідомості у вигляді узагальненої моделі світу і самомоделі особистості, де об'єкти її діяльності розташовуються відповідно до ієрархізованої системи індивідуальних цінностей, норм, очікувань і вимог суспільства і є ідеальним самовиправданням її вчинків).

3. Мотиваційно-спонукальний рівень (регуляція головних процесів – цілепокладання на основі орієнтації теоретичної і практичної діяльності людини і самоствердження її у тій чи іншій царині)» [1, с. 119].

Саме така інтеграція і перетворює світогляд на ядро духовного світу особистості та зумовлює його детермінаційний вплив на її саморозвиток і як соціального суб'єкта, і як суб'єкта життєтворчості. Усі наведені функціональні характеристики світогляду і його компонентів мають, на нашу думку, подвійне значення. З одного боку, вони дозволяють припустити, що здатність світогляду особистості ефективно виконувати увесь комплекс цих орієнтаційних і регулятивних функцій і можна вважати ще одним показником її світоглядної культури. З іншого боку, змістовна характеристика усього комплексу цих функцій світогляду і визнання необхідності інтеграції усіх його орієнтаційних і регулятивних структур, є важливим теоретико-методологічним орієнтиром для визначення головних сфер докладання зусиль в освіті у процесі формування світоглядної культури особистості.

Для формування світоглядної культури засобами освіти важливе значення має визнання того, що «таке втілення світоглядного змісту неминуче передбачає наявність певних механізмів, що роб-

лять його можливим, механізмів, «закладених» у реальному світовідношенні особистості. Отже, крім змісту самого світогляду, надзвичайно важливий також безпосередньо із нього невиводимий спосіб цілісного людського оволодіння ним, механізм його привласнення особистістю, яка вже сама по собі є особливе практичне ставлення до світу» [3, с. 19-20].

Виходячи із цих міркувань, можна зробити висновок що процес формування цілісного світогляду в принципі не може бути завершеним. Оскільки світогляд у принципі є динамічною і відкритою системою, сама життєва спроможність якої визначається її здатністю до постійного оновлення, завдяки якому і відтворюється її рівновага. Звідси і найважливішим показником світоглядної культури можна вважати не те, що вона щось завершує, «вінчає», а готовність особистості - її орієнтацію, вмотивованість і спроможність – до постійного збагачення і оновлення своєї світоглядної системи як відкритої динамічної цілісності. Причому якщо цілісність світогляду (у тому сенсі як її було визначено вище) можна вважати показником його зрілості, то готовність до змін – показником його функціональної ефективності і життєвої спроможності в цілому. Ще одна причина міститься в тому, що готовність особистості до змін у добу глобалізації стає провідним запитом як суспільного, так і індивідуального життя. Цей запит актуалізується «прозорістю» кордонів глобалізованого соціокультурного простору, зокрема і таким її проявом, як професійна мобільність. Готовність до змін у добу глобалізації набуває у світоглядній культурі не тільки особливої значущості, але й особливого значення – постає як така гнучкість світогляду, що не заперечує його цілісності як визначеного світовідношення, принципової життєвої позиції, виробленої на підставі адекватного розуміння, сприйняття і оцінки ризиків майбутнього життєздійснення. Ще одним показником світоглядної культури як міри людяності має бути, на нашу думку, продуктивність обраної життєвої позиції, сформованого в особистості світовідношення. Причому продуктивність у подвійному відношенні – і для суспільства, і для самої особистості. Вироблення продуктивного, людиномірного ставлення до світу в цілому є необхідною передумовою для набуття свободи. Але здобуття свободи завдяки формуванню в особистості світоглядної культури не є «дарунком» для неї, який свідчить про отримання нею «привілею богів». Неспроможність розпорядитися цим «дарунком», нерозуміння його буттєвої значущості для себе спонукає особистість найшвидше позбутися цього «дарунка», що було докладно розкрито у відомій праці Е. Фромма «Втеча від свободи» [4]. У філософському дискурсі ХХ-ХХІ ст. остаточно

утвердилась думка, що свобода це насамперед відповідальність – відповідальність перед самим собою за те, що я сам із себе роблю, за своє життєздійснення, відповідальність перед суспільством і людством (згадаємо сартрівський принцип: обираючи себе, ми обираємо все людство). Отже, ще одним системним показником світоглядної культури є відповідальність. Таким чином, у добу глобалізації із притаманними їй стрімкістю і кардинальністю соціальних і культурних змін, розмаїтістю, складністю і суперечливістю соціальних та культурних практик, світоглядна культура має бути розглянута не як статичне утворення, а як утворення принципово динамічне, що характеризує здатність особистості до самовдосконалення із урахуванням нових умов і вимог соціокультурного життя.

Висновки. Якщо узагальнити проаналізовані смислові контури світоглядної культури як теоретичного конструкту із урахуванням її специфіки у добу глобалізації, то можна запропонувати таке визначення: Світоглядна культура – це характеристика зрілості світогляду як відкритої динамічної цілісності, де показником зрілості є наявність визначеного світовідношення, як вищого синтезу, в якому інтегруються всі його орієнтаційні і регулятивні компоненти і структури, усі його боки і рівні; показником функціональної ефективності, життєвої спроможності є готовність до змін і ризику, що характеризує здатність особистості до самовдосконалення і прийняття самостійних життєвих рішень із урахуванням нових умов і вимог соціокультурного життя і включає в себе здатність як адаптуватися до змінених умов життя з мінімальними духовно-особистісними втратами, так і здатність освоєння і продукування нових знань і духовних цінностей, здатність осягати нові життєві смисли як оцінно-пояснювальні, інтегративно-орієнтаційні, мотиваційно-спонукальні джерела для творчого становлення і розвитку власної індивідуальності, з дотриманням вимог людської гідності, які, разом із сформованістю відповідального і продуктивного принципового ставлення до світу в цілому, є показниками «міри людяності» світогляду.

Системно-теоретичний аналіз формування світоглядної культури у добу глобалізації передбачає не тільки розробку відповідного теоретичного конструкту, що відображає внутрішні структурно-функціональні взаємозв'язки предмета осмислення як цілісної системи, але й розгляд цього предмета як цілісної проблеми, що потребує практичного вирішення. У свою чергу, такий розгляд передбачає визначення кінцевих цілей як пріоритетних напрямів спрямування освітньої діяльності і системи факторів, що забезпечать досягнення поставлених цілей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Життєві кризи особистості: наук.-метод. посібник: У 2 ч. / Ред. Рада: В.м. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І.Г. Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – Ч. 1: Психологія життєвих криз особистості. – 355 с.
2. Загороднюк В.П. Світоглядна природа цілепокладання // Філософсько-антропологічні читання 95. Вип. 1. Київ, Інститут філософії НАН України, 1996. – С. 70 – 75.
3. Малахов В.А. Искусство и человеческое мироотношение. – Киев: Наукова думка, 1988. – 213 с.
4. Фромм Э. Бегство от свободы: Пер. с англ. / общ. ред. П.С. Гуревича. – М.: Издат. Группа «Прогресс», 1995. – 256 с.
5. Ясперс К. Психология світоглядів. 3 т. Пер. О. Кислюк, Р. Осадчук. – К.: Юнгвіверс, 2009. – 464 с. (Філософська думка).